

materially embodied in the Criminal Code and Criminal Procedure Code of Ukraine and is the essential.

Criminal legal support for fighting crime is the main material background and technical mean in the mechanism of a special type of fighting crime. It is through and under the criminal legal framework of combating crime occurs state response of committed socially dangerous act. This response can occur both in the form of the use of any form of criminal responsibility to the accused person, the rejection of its use and other means of criminal law impact (compulsory medical measures or compulsory educational measures).

Keywords: *criminality, combating crime, normative legal support, criminal-legal framework, combating crime mechanism.*

Надійшла до редакції 26.03.2013

В.В. Шаблистий

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університету внутрішніх справ)

УДК 343.211

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

Визначено поняття екологічної безпеки людини та досліджено питання ефективності її кримінально-правового забезпечення.

Ключові слова: безпека людини, довкілля, навколишнє природне середовище, кримінальний закон.

Постановка проблеми. Конституція України у ст. 16 проголосила, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави; у ч. 1 ст. 50 – кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

У першому абзаці Преамбули Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» вказано, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України; у п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 3 – основними принципами охорони навколишнього природного середовища є: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов'язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей.

Наведені положення Основного Закону країни та основоположного закону є підґрунтям для реалізації кожним із нас права на безпечне навколишнє середовище, тобто на таке, яке жодним чином не загрожує як на-

шому життю і здоров'ю, так і нашому природному праву на свідомі батьківство та материнство.

Буквально це означає, що всі інші нормативно-правові акти повинні принаймні не суперечити вказаним. Це стосується також й охоронного законодавства, крайнім та найдієвішим видом якого є Кримінальний кодекс (далі – КК) України.

Слід визнати, що Розділ VIII Особливої частини «Злочин проти довкілля» КК України є справжньою новелою, оскільки вперше на законодавчому рівні на забезпечення охорони природного навколишнього середовища спрямовано 22 статті, дві з яких додано в кінці 2009 р.

Разом з тим детальний аналіз вказаних норм свідчить, що лише в одній статті йдеться про заборону порушення екологічної безпеки, тоді як остання є невід'ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Мається на увазі ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки».

О.О. Дудоров зазначає, що екологічна небезпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей. Ст. 236 КК України має загальний характер і підлягає застосуванню у разі, коли вчинене діяння не охоплюється конкретними складами злочинів, що посягають на окремі елементи довкілля [2, с. 588].

Проведений аналіз статистичних даних про стан екологічної злочинності в Україні свідчить, що її частка в загальній структурі злочинності є стабільно незначною та становить близько 0,3 % [3, с. 1].

В.В. Локтіонова, дослідивши наслідки злочинів проти довкілля, дійшла до невтішних висновків. Вона вказує, що наявність кримінально-правових заборон не здатна забезпечити безперешкодну реалізацію конституційного права людини та громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Основними категоріями кримінальних справ, що розглядалися судами України протягом 2006–2010 років, залишаються справи про незаконну порубку лісу (57 % від усіх злочинів проти довкілля), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (28 %), порушення правил охорони надр (11,5 %), незаконне полювання (2,5 %). Всього лише 2 % припадає на забруднення навколишнього природного середовища. Більшість статей розглядуваного розділу взагалі не застосовуються [4, с. 6].

В.К. Матвійчук справедливо вказує, що сукупність злочинів, які стосуються навколишнього природного середовища, в основному, утворена незаконним полюванням, незаконною порубкою дерев та чагарників, незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, знищенням або пошкодженням лісів [5, с. 37].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Незважаючи на це, кримінально-правове забезпечення екологічної безпеки людини в цілому є достатнім, потребують лише часткового удосконалення питання його ефективності. Теоретичною базою для такої роботи, крім вже наведених, є праці С.Б. Гавриша та В.К. Матвійчука. Не

можна не вказати на значний внесок у дослідження даної проблеми таких вчених, як С.М. Алфьоров, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, О.І. Бойко, В.І. Борисов, Г.М. Борзенков, Я.І. Гілінський, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, М.Й. Коржанський, В.М. Куц, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, І.І. Митрофанов, О.П. Литвин, В.І. Осадчий, М.І. Панов, В.В. Сташис, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, А.А. Тер-Акопов, В.П. Тихий, М.І. Хавронюк, Є.В. Фесенко, С.С. Яценко та ін.

Саме тому **метою** цієї статті є дослідження ефективності кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини та обґрунтування можливих шляхів її підвищення.

Виклад основного матеріалу. Ведучи мову про екологічну безпеку людини та про загрози виникнення небезпеки, слід визначитися з основними поняттями.

Безумовно, найповніше безпековий вимір кримінального закону описаний В.П. Тихим. Вчений зазначає, що безпека розуміється як певний факт, як щось цінне й досяжне, що створюється людьми, як деяка ціннісна характеристика предмета. Інакше кажучи, безпека є визначеною необхідністю і благом. Висновок про те, що безпека є необхідністю й благом, знаходить своє підтвердження і при аналізі різних видів безпеки, які зумовлені певними видами небезпеки і протиставляються їм. «Безпека» і «небезпека» – полярні поняття, які заперечують одне одного, між ними немає проміжних понять. Тому поняття безпеки можна визначити через поняття небезпеки, із яким воно перебуває у протилежності. «Безпека» і «небезпека» – слова-антоніми [6, с. 81].

Небезпека не існує сама по собі. Вона виникає від тих або інших предметів, явищ, процесів, діяльності тощо. Безпека, виступаючи формою прояву своєї протилежності, – небезпеки, також окремо від предмета не існує. Безпека – це якість предмета, а не сам предмет, те, чим володіє окремий предмет. Тому є не небезпека, а предмети, які нею володіють. Лише в результаті відхилення, абстрагування цієї якості від самого предмета й утворюється поняття, яке розглядається [7, с. 6].

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» тлумачить як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує [8, с. 43].

Це ж джерело прикметник «екологічний» ототожнює з терміном «екологія», який, у свою чергу, тлумачить як:

- 1) зв'язок між організмом і довкіллям;
- 2) наука, що вивчає закономірності формування і функціонування біологічних систем та їх взаємодію з навколишнім середовищем [8, с. 563].

Екологію людини слід розуміти як розділ екології, що вивчає взаємодію людини з природними та соціальними чинниками довкілля та розробляє заходи, спрямовані на оптимізацію цієї взаємодії [8, с. 564].

В.П. Тихий вважає, що поняття «безпека», згідно з етимологією цього слова, визначає відсутність небезпеки, тобто відсутність будь-якої загрози особистості, суспільству й державі. Безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Суттєвим в оцінці ступеня безпеки є те, як і ким визначаються зазначені інтереси, наскі-

льки близько вони пов'язані з громадянським суспільством. До того ж необхідно особливо наголосити на прямому зв'язку інтересів держави із задоволенням потреб у забезпеченні існування й можливості прогресивного розвитку особистості й суспільства [6, с. 82].

На підставі викладеного екологічну безпеку людини можна визначити як стан взаємозв'язку людини з природними та соціальними чинниками довкілля (природного навколишнього середовища), якому ніхто і ніщо не загрожує, а вплив існуючих загроз мінімізований.

Заборона на порушення правил екологічної безпеки, будучи загальною стосовно всіх інших кримінально-правових заборон суспільно небезпечних посягань на довкілля, з 2001 р. просто не застосовується. Згідно з даними Державної судової адміністрації України, за вчинення злочину, передбаченого ст. 236 КК України, жодної особи не було засуджено.

О.П. Литвин зазначав, що аналіз злочинів, передбачених у Розділі VIII Особливої частини КК України (статті 236–254), дає змогу виокремити дванадцять складів злочинів із загальної кількості включених до цього розділу, які посягають на екологічну безпеку (це ст. 236–244, 251–253 КК України) [9].

Особливістю всіх цих злочинів є те, що за особливостями законодавчої конструкції їх відносять до матеріальних, а в якості обов'язкових суспільно небезпечних наслідків – створення небезпеки для життя чи здоров'я людей, або загибель людей, або інші тяжкі наслідки.

Разом з тим для нас є незрозумілим той факт, що із виділених злочинів проти екологічної безпеки лише деякі передбачають загрозу виникнення небезпеки (ст.ст. 239, 241, 242, 244, 253 КК України), решта – загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Враховуючи очевидні для всіх порушення екологічної безпеки людини та фактичну нульову статистику щодо її кримінально-правового забезпечення, слід замислитися над удосконаленням її правового регулювання.

Прикладів щодо порушення екологічної безпеки людини та відсутності фактів притягнення винних осіб до відповідальності можемо знайти безліч у засобах масової інформації та мережі Internet, тому наводити їх вважаємо недоцільним.

Підтвердженням актуальності нашого дослідження є Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права (прийнята 4 листопада 1998 року у Страсбурзі і підписана Україною 24 січня 2006 року) [10]. О.О. Дудоров зазначає, що серед головних рекомендацій цей документ визначає такі:

- 1) розширення кола кримінально караних діянь;
- 2) більш активне застосування грошових санкцій з одночасним підвищенням їх розміру;
- 3) запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення екологічних злочинів, пов'язаних із підприємницькою, виробничою та іншою діяльністю;
- 4) захист більшого кола об'єктів довкілля та екологічних цінностей;
- 5) більш активне використання конструкції складів поставлення у не-

безпеку та обґрунтоване поєднання її з матеріальними і формальними складами злочинів з метою підвищення профілактичного потенціалу кримінально-правових заборон [11, с. 687].

Вважаємо, що якісно вплинути на ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини в Україні може включення до диспозицій ст. 236–244, 251–253 КК України (а не вибірково, як є зараз), поряд із загибеллю людей та іншими тяжкими наслідками, небезпеки їх настання.

Саме ознака небезпеки настання суспільно небезпечних наслідків дасть змогу правозастосовнику не чекати загибелі людини, а лише її загроза буде підставою для застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, причетних до виникнення небезпеки порушення урівноваженого балансу взаємодії людини й навколишнього природного середовища.

А.М. Шульга одним способів вирішення проблеми, яка полягає у складності встановлення факту існування небезпеки настання наслідків забруднення, називає призначення судово-екологічної експертизи, адже слідчий зобов'язаний використовувати всі наявні і дозволені законом прийоми для досягнення процесуальної мети [12, с. 28].

У зв'язку із цим важко погодитися із О.П. Литвином, який вважає, що концепція безпеки в українській державі є синтезом спеціальної державної й екологічної (загальної) безпеки. Безпека у підсумку стає універсальною системою взаємного захисту прав та інтересів особистості, суспільства й держави. До того ж державна безпека є засобом, а екологічна й громадська безпека – метою визначення й захисту життєво важливих інтересів громадян. Така безпека може бути названа загальною безпекою особистості та суспільства, та їй завжди передують державна або національна безпека (спеціальна безпека держави) [13, с. 155].

На нашу думку, людина, її права і свободи, повинні стояти на першому плані будь-якої діяльності. Вся історія розвитку людства свідчить про занепокоєність держави лише власною безпекою в особі представників влади. Для всіх країн пострадянського простору проблема безпеки людини у різних її сферах виникла приблизно двадцять років тому. Такий стан речей чи не найбільше вплинув саме на екологічну безпеку людини. ХХ століття ознаменувалося ерою науково-технічного прогресу, який, безумовно, полегшив наше життя, проте його наслідки призвели до незворотних змін у природі. Тому безпека людини зобов'язана стати ключовою проблемою ХХІ століття, ери інформаційного суспільства.

Висновки. Таким чином, на національному та міжнародному рівнях пропонуємо вести мову не про екологічну безпеку, а про екологічну безпеку людини, оскільки у соціальній правовій державі із справжнім громадянським суспільством саме людина є ключовим, центральним елементом політичної системи суспільства.

З метою підвищення ефективності кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини слід більш активно використовувати конструкції складів поставлення у небезпеку, оскільки це впливає із чинних зобов'язань України перед європейським співтовариством та стане пе-

редумовою застосування слідчим усіх можливих засобів для встановлення істини у справі.

Бібліографічні посилання

1. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України // ВВР України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. – Із змінами і доповненнями.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., перероб. та доп. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К., 2003.
3. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Г. С. Поліщук. – К., 2006.
4. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. В. Локтіонова. – Кременчук, 2011.
5. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К., 2005.
6. Тихий В. П. Создание опасности как последствие преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Проблемы социалистической законности: Респуб. межведом. науч. сб. – Х., 1991. – Вып. 26. – С. 81–82.
7. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами : учеб пособие / В. П. Тихий. – К., 1989.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь, 2005.
9. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки / О. П. Литвин // Юридичний журнал. – № 3/2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3442>.
10. Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства (ETS N 172) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_560.
11. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. Т. 1. – Луганськ, 2012.
12. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / А. М. Шульга. – Х., 2004.
13. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення України: монографія / О. П. Литвин. – К., 2008.

Шаблыстый В.В. Эффективность уголовно-правового обеспечения экологической безопасности человека. Определено понятие экологической безопасности человека и исследован вопрос эффективности ее уголовно-правового обеспечения.

Ключевые слова: *безопасность человека, окружающая среда, уголовный закон.*

Shablysty V.V. Effectiveness of criminal legal support of human environmental safety. The author defined the concept of human environmental safety and researched the effectiveness of its criminal legal support.

It is noted that the Section VIII of the Special Part "Crimes against environment" of the Criminal Code of Ukraine is a real novelty since the first time by law to ensure the protection of the environment are aimed 22 articles, two of which were ammended to the end of 2009.

A detailed analysis of this provision indicates that only one article directly refers to the prohibition of violation of environmental safety, while the latter is an essential condition for sustainable economic and social development of Ukraine. This refers to the art. 236 of the Criminal Code of Ukraine "Faulty environmental security."

It's argued that environmental security is a state of mutual relation fo human rights of natural and social environmental factors (natural environment), which no one is not in danger, and the impact of existing threats minimized.

It is concluded that qualitatively affect the efficiency of the criminal law to ensure environmental security rights in Ukraine may include dispositions to art. 236-244 , 251-253 of the Criminal Code of Ukraine (and not selectively, as there is now), along with loss of life or other grave consequences, hazards of their occurrence.

In order to improve the efficiency of the criminal law to ensure human environmental safety should be greater use of constructions formulations putting in danger, as it follows from the existing obligations of Ukraine to the European community and become a prerequisite for the investigating use of all possible means to establish the truth in the case.

On the national and international levels the author offers to talk not about environmental safety, but the human environmental safety, as in the social legal state with true civil society, it is a key person, a central element of the political system of society.

Keywords: *human security, the environment, environment, criminal law.*

Надійшла до редакції 19.12.2012

С.М. Школа

кандидат юридичних наук
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.292

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОРЯДКУ ЗДІЙСНЕННЯ ПОМИЛУВАННЯ В УКРАЇНІ

Надано характеристику правових норм, що визначають порядок здійснення помилування в Україні.

Ключові слова: *помилування засуджених, клопотання про помилування, порядок здійснення помилування.*

Постановка проблеми. Одним із основних принципів кримінального права є принцип економії репресії. Покарання повинно забезпечувати досягнення поставлених перед ним цілей, але разом з тим бути мінімально необхідним. Суд призначає у межах санкції певне покарання, яке засуджений зобов'язаний відбутися. Проте нерідко засуджений своєю поведінкою доказує виправлення раніше встановленого вироком суду строку покарання, що зумовлює досягнення і такої мети покарання, як запобігання вчиненню засудженим нових злочинів. Стосовно запобігання вчиненню злочинів іншими особами (загальна превенція), то тут найбільшу роль відіграє закон, який забороняє певне коло діянь під страхом покарання, і меншою мірою – вирок суду з призначеним покаранням. Громадяни більш ознайомлені зі змістом законодавства, чим про практику призначення покарання судами.

Певне значення для загальної превенції може мати й фактично відбутий засудженим строк покарання. На момент вирішення питання про дострокове звільнення від подальшого відбування покарання певна частина строку покарання вже відбута, у зв'язку з чим гострота суспільної реакції на злочин минула, більшість громадян про нього забула. Головне полягає в тому, що відбування покарання в умовах, коли цілі його майже досягнуті, не викликається необхідністю. В цих випадках законодавець за певних умов дозволяє дострокове звільнення засудженого від покарання, зокрема, і на підставі акта про помилування.